

EN DØDSDOM OVER SAMENE

«En større dommer enn Hitler har dømt samefolket: *Tiden*. I det tyvende århundre vil samefolkets historie bli avsluttet.» Dette skriver en da så ukjent norsk lyriker og lærer med røtter i Nord-Troms bosatt i Trøndelag. Hva skreiv han? Hvem var han? Hvordan kunne han være så skråsikker?

Opp gjennom historia har det vært av sagt mange dødsdommer over samene. Med sosialdarwinismens gjennombrudd var det mange som trodde at de mindre folketallige nasjoner ville bli knust av de store og sterke. I søndagsutgaven av Dagens Nyheder av 10. april 1960 finner vi et tosiders oppslag med den dramatiske tittelen.

Tittel og ingress er av en eller annen grunn på dansk, men teksten ligger langt opp mot riksmål. Konklusjonen er tegnet før hovedteksten: «Samisk vil snart blive et dødt sprog og finnehundens bjæf vil forstumme ...»

Vi får vite at det er en norsk lyriker som også er skolebestyrer i Trøndelag som har forfattet apokalypsen. Han har oppholdt seg hos samene i mange år, og vi fristes til å tro at han er en fremmed som har vært der, nærmest som en Johannes i åpenbaringen. Forfatteren har tatt fram sin poetiske penn:

«Langt nord i Finnmark, der tundra og ishav møtes; der nordlysets flammevinder danser over vinternattshimmelen og sommersonnen ikke går ned, der ulvens sibirske hyl er en av vinterens melodier slik sangsvanenes sang kan være en av sommerens, der bor samene.»

Forfatteren skildrer et gåtefullt folk, innhyllet i årtuseners mystikk, gåtefullt i sitt opphav, gåtefullt hele veien, i religion, i magi, lynne og mystikk. Naturligvis er det også noe eksotisk over denne rase som så lenge har klort seg fast på den frostharde jord, et folk av «av mongolsk karakter», beboende på stupet av tilværelsen, på den smale kystripen av Finnmark, siden siste istid. Jo, det er avgjort et urfolk, åpenbart også primitivt, men det er «kommet under innflytelse av et høyerestående finsk-ugrisk folk».

Forfatteren bygger i sin historiske beskrivelse på kilder en lett gjenkjenner. Han har åpenbart lest mer enn sin Nordahl Rolfsen som jo så effektivt deltok i fortelsen av samene. Han sneier innom den sosiale hverdag, fattigdommen blant mange flyttsamer. Samtidig erkjenner han at det fins formuende reinere med store hjorder:

«Idag vil man kunne observere samer susende

Idar Kristiansen
BRENNINGER FORUT

over vidden på knallert eller motorsykel – eller i en moderne luksusbil, for den saks skyld.»

Disse eksotiske menneskene lever på «restene av fordums mystikk ... i teltene, fjernt fra turistenes nysgjerrige blikk. Fremdeles setter samene *gann* paa sine fiender, lager elskovsdrikker og stopper blod, alt efter oppskrifter gjennomprøvet og nedarvet gjennom århundrene.»

Respekten for samene er åpenbar, for til og med skeptiske leger har måtte sanne at samene kan mer enn sitt Fadervor. Tross det, «utviklingen går sin gang» og samene må derfor vike under innflytelsen fra det norske, dermed:

«Kufte og komager må vike for mer germansk klesdrakt, teddycoats og silkestrømper er ikke fremmede gjenstander for samisk ungdom. Selv typiske rasemerker forsvinner, samtidig som oppblandingen går sin gang og den sosiale struktur forsvinner.»

De unge vil foretrekke kontoret og fabriken framfor teltlivet i snestorm og førti kuldegrader, og språk og kultur må ofres på utviklingens alter. Levner ikke forfatteren samene noe håp?

Nei, han gjør ikke det, til tross for at det blir gjort meget for sikringen av deres eksistens, så lar ikke tiltetgjørelsen seg stanse. Flere samer har etter hvert fått et sunnere syn på det norske. Et indisium på hvor det bærer er «en same som bekler en meget høy departemental stilling i Norge.»

Forfatteren avslutter sin profetiske dom med å slå fast at «om få år vil Finnmarksvidden mer høre gruvearbeiderne enn reingjeterne til. Kobberet under reinlaven venter, snart skal det opp. Ulvens hyl og finnehundens bjæffing vil forstumme, noaiden vil legge trolltrommen bort til fordel for lønningsposen. Lajla og Jompa vil ikke overleve vår tids omveltning.»

Idar Kristiansen (1932–1985) var åpenbart fanget av tidens stemning da han forfattet denne dom over samene. Han som hadde utdannet seg til lærer i Tromsø, vært i embede på Magerøya og samtidig hadde debutert med lyrikksamlingen *Sanger fra en tundra* (Aschehoug 1957), bidro til å forsterke det som var da tidens forventinger omkring samenes skjebne, å forgå som folk. Han var ikke alene, også mange samer innså

at det snart var slutt. Det var bare å ta på seg blådressen og stille opp i det norske selskap. En av de store samiske aktivistene i spaltene på denne tiden, Henrik Ravna, hadde alt før dette slått fast at «Samisk og norsk kultur kan ikke leve side om side. Den svakeste vil bli oppslukt av den sterkeste, og skal samekulturen holdes i live av nordmenn, vil det hele virke kunstig, så det er spørsmål om ikke utviklingen uhindret må få lov å fortsette i retning av fornorskning.» (Finnmarken 20.3.1951)

Samer tok utover på 1950-tallet til nok en gang å mobilisere mot fornorskningen. Regjeringen Gerhardsen hadde i 1956 nedsatt den s.k. Samekomiteén som i 1959 avga innstilling. Nordisk Råd hadde samtidig fått pålegg fra Nordisk Samekonferanse om å bistå til utvikling av samisk kultur og leveforhold.

For enkelte i det norske maktapparatet var dette dårlige signal. En framtrædende leder av fornorskningspolitikken het Hans Rønbeck, likningssjef og ordfører i Karasjok gjennom mange år. Han ville få satt en stopper for resolusjonsmakeriet fra unge samiske organisasjoner som var blitt stiftet. Det var Rønbeck som stod bak den så ofte omtalte «Påske-resolusjonen» fra Karasjok. Han hadde innkalt til masse møte. Her fikk han 89 av 91 samer med på at:

«Oppnevnelsen av den såkalte Samekomiteén bunner ikke i noe ønske eller krav fra majoriteten av dets amiske folk. Vi føler oss ett med landets øvrige befolkning, og vi har hverken bedt om eller ønsket særrettigheter eller særforpliktelser i forhold til de øvrige innvånere i Norge. Vi vil derfor med alle midler motsette oss ethvert tiltak som har til formål å bevare den samiske minoriteten i et eget organisert samfunn i Indre Finnmark.»

Rønbecks møte ble avholdt dagen før Idar Kristiansen underskrev på samenes dødsdom i Dagens Nyheter. Tilfeldig? Rønbeck og Kristiansen kjente neppe til hverandre. Men tidsånden var klar: samene var på veg til å drukne i det frådende havet av langt sterkere krefter. Kristiansen som opplevde høydepunktet i sin karriere med kvartetten om kvænenes innvandring, *Kornet og fiskene* (1978–1981), avskrev som ung den andre minoriteten på Nordkalotten. Han endret syn etter hvert som han så hvordan samene utover på 1970-tallet satte seg opp mot overmakten. Ved mange anledninger erkjente han slektskap med samiske kolleger i hvordan de mindre nasjoner i nord kunne klare seg. Han stred med sitt ståsted, men erkjente sin kvenske bakgrunn og så sine samiske søsken som alliansepartier i kampen for minoritetene på Nordkalotten.

TEKST: JOHN GUSTAVSEN

NORSK SPRÅK ER I VINDEN. I høst har det gått en diskusjon på Dagbladets nettsider der de fleste debattantene synes å mene at norsk er en stusslig affære, og at det er bedre å lese bøker på originalspråket, som uten unntak pussig nok later til å være engelsk, selv når forfatteren skriver f.eks. spansk. Samtidig har NRK hatt kjempesuksess med serien «Typisk norsk», bare i høst kommer det ut tre-fire nye bøker som handler om vårt viktigste kommunikasjonsmiddel, og Språkrådet legger i disse dager frem et språkpolitisk strategidokument. Noe slikt har vi aldri hatt før, ifølge Sylfest Lomheim, og det er på høy tid at vi får det. Årsaken er faren for såkalt domenetap.

Domenetap vil si at et annet språk overtar et helt fagområde. Norsk forsvinner som fagspråk når det meste av undervisningen foregår på engelsk og faglitteraturen bare foreligger på engelsk. Det er ikke vanskelig å forsvare nødvendigheten av og behovet for faglitteratur på norsk, enten den er originalskrevet eller oversatt. Skal kunnskap formidles utenfor et snevert fagmiljø, er vi avhengige av at det skjer i et språk vi lekfolk forstår. Det er neppe til skade for fagfolkene selv heller, om de får mulighet til å uttrykke seg på et språk de behersker.

Men domenetap kan forekomme på andre områder. En type språkbruk kan bli fortrent av en annen. Gyldendals salgs- og markedssjef Jørgen Klafstad uttalte nylig til Dagens Næringsliv at «fremover blir det viktig for aktørene i bransjen å videreutvikle et lønnsomt, markedstilpasset og bredt boktilbud, som sikrer kundene god kvalitet og tilgjengelighet.» Her har kulturforlaget tapt domene til bokkonsernet. Skribentorganisasjonenes krav til den nye bokavtalen om å sikre «litterær kvalitet, bredde og tilgjengelighet» er her redusert til et spørsmål om markedsandeler i underholdningsindustrien.

Det er ingen nødvendig motsetning mellom god litteratur og underholdning, men skjønnlitteraturens viktigste funksjon, den litterære kvaliteten, ligger i språket. Ikke i det instrumentelle, faktaformidlende språket, men i et språk som kan fungere som et tankens og sjelens speil. Hvis ikke språket blir nyansert brukt, tradisjonelt og eksperimentelt, vil vi i det lange løp ikke ha noe språk å tenke kompliserte tanker med. Vi trenger skjønnlitteraturen fordi den på sitt beste gir oss et språk som gir rom

til å tenke en tanke helt ut og derfor kan gi innsikt og erkjennelse. Hvis språket ikke blir brukt på denne måten, forvirrer det.

Industri dreier seg om massefremstilling av standardiserte produkter. Det samme gjelder underholdningsindustrien. Når store og viktige forlag flytter fokus fra litterær kvalitet til et lønnsomt og markedstilpasset boktilbud, vil det gå utover det nyanserte, litterære språket, og i neste omgang føre til en utarming av vår evne til å tenke og uttrykke oss.